

ქართული საადგილმამულო ბანკის ფუნქციები და მიზანი

რამაზ ოთინაშვილი, სტუ -ს პროფესორი
შალვა კუტუბიძე, სტუ-ს დოქტორანტი

რეზიუმე

სტატიაში „ქართული საადგილმამულო ბანკის ფუნქციები და მიზანი“ არნიშნულია, რომ საადგილმამულო ბანკის დაარსება XIX საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში პროგრესული მოვლენა იყო, რომელმაც დადებითი როლი შეასრულა ეკონომიკური ურთიერთობების წინსვლაში, საბაზრო მეურნეობისა და ვაჭრობის განვითარებაში. ასევე განათლების სისტემის რეფორმირებაში. შეფასებულია ილია ჭავჭავაძის როლი ბანკის დაარსებასა და განვითარებაში, რომელიც ყოველთვის იცავდა ბიზნესის კანონებსა და კონკურენციის მოთხოვნებს. მოყვანილი მასალებიდან ჩანს თუ რამდენად მრავალმხრივი იყო ქართული სათავადაზნაურო ბანკის საქმიანობა. შეიძლება ითქვას, რომ მას უყურადღებოდ არ დაუტოვებია საზოგადოებრივი ცხოვრების არც ერთი სფერო, რომლის განვითარებაში საკუთარი წვლილი არ შეეტანოს.

თავადაზნაურთა საგანგებო კრებაზე წარმოთქმულ საპროგრამო სიტყვაში ილიამ საუკეთესოდ ჩამოაყალიბა საკუთარი პოზიცია ქართული საადგილმამულო ბანკის მიზნებზე და ამოცანებზე. ამასთან განსაზღვრა ბანკის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები, რომელთა შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იყო განათლებისათვის ზრუნვა იმ დროინდელ საქართველოში და თანაც არ უნდა დაკარგულიყო საადგილმამულო ბანკის კომერციული ფუნქცია. უფრო ზუსტად მთავარი უნდა ყოფილიყო მისი ბიზნეს-ფუნქცია, ანუ ბანკი უნდა გადაქცეულიყო ბიზნესის განვითარების ხელშემწყობად. მას უნდა ჰქონოდა მიზანი ხელი შეეწყოს ბიზნესის განვითარებისათვის და იმავდროულად ყოფილიყო ეროვნული ფასეულობების დაცვის სადარაჯოზე.

საკვანძო სიტყვები: ბანკი, მართვა, ოპერაციები, სესხი, კაპიტალი.

The Functions and Goal of The Georgian Estate Bank

Ramaz Otinashvili, Professor of Gtu,
Shalva Kutubidze, PHD student of Gtu

Summary

The article “The functions and goal of the Georgian estate bank” states that founding of estate bank was a progressive occurrence for the XIX century Georgia, and it made positive influence in evolving economics, trading and market. It also influenced reforming of education sys-

tem. There is also estimated role Ilia tchavtchavadze had in founding and evolving of the bank that uphold the laws of trade and demands of competition. From given materials we can see how many-sided Georgian noblemen bank was. We can say that it did not leave any field without its influence.

On the special noblemen meeting Ilia flawlessly stated his position about the functions and goal of the Georgian estate bank. He determined main tasks of the bank, amongst those were development of education, while bank maintained its commercial function. To say more accurately, main task for bank was business. Its goal was to promote business development and at the same time, protect national values.

Keywords: bank, administration, credit, operations, loan, capital.

* * * * *

ილია ჭავჭავაძემ თავადაზნაურთა საგანგებო კრებაზე წარმოთქმულ საპროგრამო სიტყვაში ჩამოაყალიბა საკუთარი პოზიცია ქართული საადგილმამულო ბანკის მიზნებზე და ამოცანებზე და ამასთან განსაზღვრა ბანკის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები, რომელთა შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იყო განათლებისათვის ზრუნვა იმ დროინდელ საქართველოში და თანაც არ უნდა დაკარგულიყო საადგილმამულო ბანკის კომერციული ფუნქცია, უფრო ზუსტად თუ ვიტყვით მთავარი უნდა ყოფილიყო მისი ბიზნეს-ფუნქცია, ანუ ბანკი უნდა გადაქცეულიყო ბიზნესის განვითარების ხელშემწყობად, მას უნდა ჰქონოდა მიზანი ხელი შეეწყოს ბიზნესის განვითარებისათვის და იმავდროულად ყოფილიყო ეროვნული ფასეულობების დაცვის სადარაჯოზე.

გამომდინარე აღნიშნულიდან, თერგდალეულები ილიას ხელმძღვანელობით დაინტერესებულნი იყვნენ ბანკებით და საბანკო საქმიანობით, რადგან მასში ხედავდნენ ხალხის თვითმოქმედების ორგანოს და ქვეყნისათვის სასარგებლო საკრედიტო დაწესებულებას. სწორედ ასეთმა მიდგომამ განაპირობა მათი მუშაობა და მონაწილეობა თბილისსა და ქუთაისში ქართული საადგილმამულო ბანკების დაარსებისათვის საჭირო მოსამზადებელ სამუშაოებში და ამ ბანკების დემოკრატიულად მოწყობისათვის. 1876 წლამდე მიმდინარე კამათს ბანკის გარშემო ადამიანთა აზრთა სხვადასხვაობის ხასიათი ჰქონდა, მათ მიაჩნდათ, რომ პრინციპი და მიზანი ერთი ჰქონდათ და რომ კამათი იყო მხოლოდ ბანკის ორგანიზაციის

უკეთ მოწყობისათვის. უფრო მეტიც, 70-იანი წლების დასაწყისში, როცა საადგილმამულო ბანკები ჯერ არ იყო დაარსებული კამათი მიდიოდა საბანკო წესდების შედგენაზე, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ნ. ნიკოლაძე, რომელიც თავისი პოზიციიდან აკრიტიკებდა წესდების შემდგენელთ. კერძოდ, მან გაილაშქრა ბ. ლოლობერიძის წინააღმდეგ, რაშიც გამოვლინდა მისი საბანკო პოლიტიკის სუსტი მხარეები. ილია ჭავჭავაძე არ იზიარებდა ლოლობერიძის შეხედულებებს, თუმცა კარგად ხედავდა ნ. ნიკოლაძის სახიფათო შეცდომებს. ამიტომაც ჩაერთო კამათში და ორივე მოდავეს სათანადო პასუხი გასცა. ილია მიუთითებდა, რომ ისინი „ორივე ცუდლუტობენ, ნიკოლაძე უფრო ბევრსა“. აქ ილიას მხედველობაში აქვს ნ. ნიკოლაძის წერილი „ქუთაისის ბანკის საქმე“, სადაც ნ. ნიკოლაძე წერს, რომ „ბანკის დაარსების უმთავრესი მიზანი და საფუძველი ყველა გონიერმა პირმა იცის.... თუ ჩვენ არ გვექნება ჩვენი საკუთარი ბანკი და ჩვენს მიერ დაარსებული, მამულები ხელიდან წაგვივა და სხვას დარჩებაო, მართო ამ ჭკვიანურმა მოაზრებამ გაუკვალა ჩვენში გზა იმისათნა უცნობ საქმეს, რომელიც ყველგან საზოგადოებრივი ბანკის დაარსებაა. მაშასადამე უმთავრესი მიზანი ბანკის წესდების შემდგენლისა ამაზე უნდა ყოფილიყო მიზმანებული, რომ ჩვენი მამულები ხელიდან არ წაგვივიდეს და ჩვენვე დაგვრჩეს. უმთავრეს მიზანს აბია მეორე აგრეთვე მძიმე და საჭირო მიზანი: ბანკის შემოსავალი უნდა მოხმარდეს ჩვენი საზოგადოების საჭიროებას, მათი შვილების აღზრდას, განათლებას, მდგომარეობის გაუმჯობესებას და სხვა“.

ამასთანავე ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, ჩვენ გვესაჭიროება არა სამრეწველო და სავაჭრო ბანკი, „ადგილმამულის კრედიტი“, „ადვილად მისახვედრია, რომ ისეთ ქვეყანაში სადაც დიდი ვაჭრობა, წარმოება, ალბ-მიცემლობა არის ფულიც ძლიერ ხშირად და მალიმალ გადადის ერთი ხელიდან მეორეში და ბანკშიც ხშირად შედის და გამოდის. აგრეთვე ადვილი გასაგებია ისიც, რომ ამისთანა ბანკს რომელიც ამგვარ საქმეებს შვრება, დიდი თანხა და თავანი სჭირია. დღეს ის შეტანილ ფულს მე დამიბრუნებს და თვითონ საქმეში სარგებლობას მიიღებს. თავისი ფული იმოდენა თუ არ ექნება რაც სჭირდება გადასახდელად, რამდენიმე კოტრის მაგიერად, - მეტ ამნაირ ბანკს არა სჭირია რა და მისი საქმე ჩარხივით სტრიალებს, ნდობაზე და ყველა საქმის გაადვილებაზე.

მაგრამ ყველა კაცი ვაჭარი და ალბ-მიმცემი ხომ არ არის: ყველას იმისთანა საქმეები ხომ არ აქვს, რომელშიც დღეში 1000 თუმანი შემოუდის ფული და ხვალ ორი ამდენა ეხარჯება და სჭირდება. არიან ისეთი პირები, რომელთაც ფული ბლომად აქვთ და არ სჭირიათ: არიან იმისთანებიც, რომელთაც ფული ნიადაგ სჭირიათ და არასოდეს კი არ აქვთ. არიან ადგილმამულის მეპატრონეები, რომელთაც ფული სჭირიათ ქარხნის გასაშენებლად, ან სახლის დასადგამად.... იმათ აქვთ გვარიანი ადგილმამული, რომელთაც გვარიანად შემოაქვთ პური ან ღვინო,

ან სხვა მოსავალი: მაგრამ ფული კი არ აქვთ, აი ამისთანა პირების სასარგებლოდ მოგონილია სულ სხვანირი დაწესებულება, რომელიც სრულიად არ ჩამოგავს ზემოაღნიშნულ ბანკს და რომელსაც საზოგადოდ „ადგილმამულის კრედიტს“ ეძახიან“. მაშასადამე ასკვნის ნ. ნიკოლაძე, „ჩვენ გვჭირდება მართო ხანგრძლივი კრედიტი, რომელმაც გრძელვადიანი სესხით უნდა ჩაუდგას სული ჩვენი ადგილმამულის პატრონებს, ესეიგი მთელ ჩვენს ქვეყანას იმითომ, რომ იმ ადგილმამულის მეტი ჩვენს არემარეზე არაფერი მოიძევა. იმ დაწესებულებას, რომელმაც ფული სესხით უნდა გაუწყოს ჩვენებურობას უნდა ჰქონდეს ძლიერ ბევრი ფული; იმას სრულიად არ გამოადგება იმ ბანკების მაგალითი, რომელნიც მოვალე ვადიან სესხებს არიგებენ და მცირე თანხით კმაყოფილდებიან...“

უეჭველია რაკი ჩვენს ბანკს ბევრი ფული დასჭირდება და ჩვენს ქვეყანაში ფული ბევრი კი არა ცოტაც არ მოიძებნება, ბანკმა ფული სხვანგან უნდა ეძებოს, ბანკს შეუძლია იმედი ჰქონდეს: 1. კერძო პირიდან შესანახად შემოტანილ ფულზე; 2. თავისი საკუთარი ქალაქების (ობლიგაციების, გირაოების ფურცლების და სხვა ამგვარი საშუალებების) ფულად გასაღებაზე; 3. ვალად გაცემული ფულის შემოსავალზე და სარგებელზე და 4. თავის საკუთარ თანხაზე, რომლის ოდენა ფული ხელუხლებლად შენახული უნდა ჰქონდეს მოულოდნელი შემთხვევისათვის“. და შემდგომ აზუსტებს „ჩვენი ბანკი მაშინ გამოადგება ეხლანდელ ადგილის მეპატრონეებს, როცა ისინი ნასესხები ფულით თავიანთ მამულს გააუმჯობესებენ. ესეიგი იმ ფულს იმ რიგით მოიხმარებენ, რომ მამულს უწინდელზე მეტი შემოჰქონდეს, იმოდენა მაინც, რომ მომატებული შემოსავალი ნასესხები ფულის სარგებელს გადააჭარბებდეს“.

აქვე უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ ნიკოლაძის შემოთავაზებული პრინციპები ემყარება და დაგირავებული მამულის გაუყიდაობას. ამასთან იგი მიუთითებდა, რომ როცა ვალის გადახდის დრო დადგება, მას ამ შემთხვევაში ადვილად შეუძლია ხელმეორედ დაგირავების ნება მისცეს გაჭირვებულ მეველეს. ამით ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნდა, რომ უნდა შექმნილიყო საფუძველი ადგილმამულების შენარჩუნების, განვითარების, რომ მემამულებს ნაკლები ეზრუნათ ვალის გადახდაზე და მამულებიც ხელშეუხებელნი დარჩენილიყო, მაგრამ ასეთი ბანკის არსებობა შეუძლებელი იყო. როგორც თვით ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, ჩვენს მოკეთეს, მალე ჩვენს ბანკს სურმია გამოუღიოს, ორიოდ წლის შემდეგ ბანკების გამართვისა „ჩვენი მამულების უდიდესი ნაწილი ბანკებს ექნება დაგირავებული. ფული ბანკების მოვალეების დახარჯული იქნება - ამას რაღა ლაპარაკი უნდა“.

ბანკის საღაროების დაცარიელების საშიშროება, რომლის შემდგომაც ბანკის არსებობის საშიშროება დადგებოდა ნ. ნიკოლაძე იძულებული გახდა ელიარებინა, რომ თავდები უნდა ყოფილიყო ბანკში ჩადებული მამული და იგი აღიარებდა, რომ ფულის

ამლებმა დროზე თავისი ვალი თუ არ გადაიხადა ან სარგებელი არ შემოიტანა, მაშინ შეიძლებოდა მისი სანინდარი მამულის გაყიდვა. ეს შეხედულებები არ იქნა გათვალისწინებული თბილისისა და ქუთაისის ბანკების წესდების შედგენისას.

1873 წელს შეიმუშავეს ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის წესდება. ამ წესდებთან დაკავშირებით ნ. ნიკოლაძე ხაზგასმით მიუთითებდა „უმთავრესი მიზეზი ჩვენის აზრით იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენ რუსეთული მიზანძვა არ გამოგვადგება, ჩვენ სხვა პირობები გვაქვს, ჩვენ სხვა საშუალებების გამოძებნა შეგვეძლო და ამ საჭიროებებს ვერ აკმაყოფილებს, ამ საშუალებებს ვერ გრძნობს უფალი ღოღობერიძის პროექტი“. თუმცა ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ნ. ნიკოლაძე არსად არ მიუთითებს ამ საშუალებებზე და არც იმაზე, თუ რა არ მოსწონს წესდების პროექტში, გარდა იმისა რომ ის შედგენილი იყო რუსეთის და თბილისის ბანკების შესაბამისად.

ილიამ ნიკოლაძის შეხედულებას ბანკის ნდობის პრინციპი დაუპირისპირა, რადგან ბანკს უნდა ჰქონოდა დაგირავებული მამულების ნდობის გარანტია, რომ მათთვის ხელსაყრელ პირობებში მომხდარიყო მამულების გაყიდვა, ბანკი ვალდებული იყო დაეცვა თავისუფალი ყიდვა გაყიდვის პრინციპი და თუ მას დაავალბდით ამ პრინციპებით შესყიდვას, ეს ბანკის წესდების დარღვევა იქნებოდა, რაც თავისთავად ნიშნავდა ბანკის მიერ კანონის დარღვევას, კანონი კი მას თავისუფალი კონკურენციის ხელის შეწყობას ავალბებდა.

აქ ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ ნ. ნიკოლაძე ერთის მხრივ მართებულად მიუთითებს ბანკის დანიშნულებაზე, მაგრამ ვერ ითვალისწინებს საადგილმამულო ბანკის სპეციფიკას, ამიტომაც იყო მისი მოთხოვნებიანი განუხორციელებელი. ალბათ ამიტომ სვავდა ნ. ნიკოლაძე კითხვას, გამაგებინეთ რომელი წარმოების, რომელი ქვეყნის სასარგებლო ან ქვეყნის გამოსადეგ საქმეს, ან შრომას მოუხდა თქვენი თბილისის ბანკი და თვითონვე პასუხობს „ჩემი აზრით, თქვენი ბანკი იმ ვაჭრებს გამოადგათ, ვისაც თბილისში შენობები აქვთ. გამოიტანეს ამ ვაჭრებმა თქვენი ბანკიდან ფული, თავადაზნაურობის სახელით ნაშოვნი, გამოიტანეს გრძელი ვადით და მცირე სარგებლით და ეს ფული ისევ იმავე თავადაზნაურობას მიასესხეს მოკლე ვადით და უშველებელი დამღუპველი სარგებლით“.

ნ. ნიკოლაძეს სურდა, რომ თავადაზნაურობას მტკიცე გარანტიის გარეშე სესხი გამოეთანა და არ ითვალისწინებდა, რომ ბანკი შეიძლება გაკოტრებულიყო. იგი კატეგორიულად არ მოითხოვდა თავადაზნაურთა მამულების გაუყიდაობას, თუმცა მოითხოვდა ბანკის დიდად შეზღუდვას და თუ მაინც გაიყიდებოდა გაყიდულიყო ქართველებზე, მეზობლებზე ან გლეხებზე. ილია უქმი ხელიდან მოქმედ ხელში გადასვლის პრინციპს იცავდა. ნ. ნიკოლაძე ბურჟუაზიულობაში სდებდა ბრალს. ხოლო იგივე ხუნდაძემ ეს პოზიცია სოციალისტურად მონათლა. თუმცა ასეთ მიდგომაში არც ერთი იყო მართალი და არც მეორე,

რადგან ილია ჭავჭავაძე ამ დროს იცავდა ბიზნესის კანონებსა და კონკურენციის მოთხოვნებს, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ ეს გახლდათ საბაზრო მეურნეობის მოთხოვნათა დაცვა და თავისუფალი მენარმეობის მხარდაჭერა. გარეგნულად ნ. ნიკოლაძე იცავდა ბანკის ინტერესებს, თუმცა სიღმისეულად თუ შევხედავთ მოვლენას იცავდა თავადაზნაურობის პოზიციებს და შეიძლება ითქვას, რომ იდეურად მასთან იყო. ამაზე მოწმობს ნ. ნიკოლაძის გამონათქვამი „მოვიცადოთ ორი სამი წელიწადი, როცა თავადაზნაურობის სახელით ნაშოვნი ფულებს, ვაჭრები ისევ თავადაზნაურობას მიასესხებენ ძველებური სარგებლით, და როცა თავადაზნაურობა დაკარგავს თავის ადგილს - მამულს, მაშინ წარვდგეთ მის წინაშე... ვკითხოთ ამ თავადაზნაურობას: - ჩვენგან ვინ სტყუოდა და ვინ გვაბრმავებდა“.

მხედველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ ილია ჭავჭავაძე დაუნდობელი იყო იმათ მიმართ, ვინც ბანკიდან ფულს გაიტანდა, ფლანგავდა და მამულს კარგავდა. ასეთ ადამიანებს „მცონარეებს“ უწოდებდა. მათ მიმართ იყენებდა საბანკო კრედიტის ურღვევ წესებს. რა თქმა უნდა საკრედიტო დისციპლინა ასეთი ადამიანებისათვის მიუღებელი იყო, ნ. ნიკოლაძე სხვა ფორმით, მისი ნებისაგან დამოუკიდებლად აქეზებდა კრედიტის მიმართ უარყოფით განწყობილებას და ძირითად პრინციპებს გვერდს უვლიდა, რაც ნამდვილად მცდარიც იყო და იმავდროულად უმართებულოც.

ილია ჭავჭავაძე თითქმის ყოველთვის სწორ პოზიციას იჭერდა და ალბათ ამის მიზეზიცაა ის რომ ნ. ნიკოლაძე ბოლოს ილია ჭავჭავაძის პოზიციის დამცველი გახდა და თავად გამოდიოდა თავადაზნაურობის ლიბერალური პოზიციის წინააღმდეგ.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ხშირად ილია ჭავჭავაძე მიმართავდა დიპლომატიას, რადგან მას ხშირად არ შეეძლო ყველაფერი პირდაპირ ეთქვა და მისი სიტყვებიც თავადაზნაურობის მიმართ არ უნდა გავიგოთ პირდაპირი მნიშვნელობით, მით უფრო გავიგებთ ილია ჭავჭავაძის საბანკო პოლიტიკის არსს, კერძოდ იმას, რომ იგი აქტიურად უჭერდა მხარს სოფლის კაპიტალისტურ განვითარებას, ანუ საბაზრო მეურნეობის რელსებზე გადასვლას არა მარტო თავადაზნაურული წრიდან, არამედ სამრეწველო ბურჟუაზიისა და გლეხური ბურჟუაზიის განვითარებას და ამ კუთხით იგი ყოველთვის მხარში ედგა ასეთ ადამიანებს.

საადგილმამულო ბანკი თავისი პოლიტიკით ხელს უწყობდა მემამულური მიწათმფლობელობის რღვევას და აჩქარებდა საბაზრო მეურნეობის სწრაფ განვითარებას, ანუ ბიზნესის განვითარებისათვის ქმნიდა ხელსაყრელ გარემოსა და პირობებს. საადგილმამულო ბანკები იმ დროისთვის პროგრესული მოვლენა იყო და შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მათ დადებითი როლი შეასრულეს იმ დროინდელი ეკონომიკის განვითარებაში. ჩაისახა და განვითარდა საბაზრო მეურნეობა, ვაჭრობა. განხორციელდა განათლების სისტემის რეფორმა რისთვისაც შეიქმნა წერა-კითხვის

გამავრცელებელი საზოგადოება და ა.შ.

აქვე არ შეიძლება უყურადღებოდ დავტოვოთ დ. ყიფიანის საბანკო პოლიტიკა, რომელიც გაანგარიშებული იყო თავადაზნაურობის გადარჩენისათვის. თუმცა ცხოვრებამ გვაჩვენა, ამ შემთხვევაში ეს შეუძლებელი იყო და ბანკიც თავისთავად განწირული იყო დასაღუპად. მიუხედავად ამისა, ილია ჭავჭავაძე მაღალ შეფასებას აძლევდა დ. ყიფიანის ინიციატივას და ღვაწლს და აღნიშნავდა რომ ბატონი დ. ყიფიანის სახელი და დიდება ბანკის დაარსებისა განუყოფელი იქნება მის სახელთან.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გაზეთი „დროება“ 1875 წელი, №15;
2. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა ტომი 5, 1965 წელი;
3. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა ტომი 6, 1965 წელი;
4. ნიკო ნიკოლაძე თხზულებათა ტომი 5, 1963 წელი;
5. გაზეთი „ივერია“ 1892 წელი, №173;
6. გაზეთი „ნოვოე ობოზრენიე“ 1888 წელი, №152;
7. საქართველო ცსია, ფონდი 399, ფურც. 44;
8. სეით იაშვილი, მასალები თბილისის გიმნაზიის ისტორიისათვის, თბილისი 1956 წელი;
9. ს. ხუნდაძე „დიმიტრი ყიფიანი“ თბილისი, 1936 წელი;
10. ს. ხუნდაძე სოციალიზმის ისტორიისათვის საქართველოში, ტომი 1-2, თბ., 1938 წელი;
11. ს. მესხი, თბილისი, ტომი 3, 1964 წელი;
12. გაზეთი „ზაკავკაზიე“ 1910 წელი, №232.